Vol 5 Issue 1 Oct 2015

ISSN No : 2249-894X

Monthly Multidisciplinary Research Journal

Review Of Research Journal

Chief Editors

Ashok Yakkaldevi
A R Burla College, India

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Welcome to Review Of Research

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2249-894X**

Review Of Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Fabricio Moraes de AlmeidaFederal
University of Rondonia, Brazil

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Xiaohua Yang
University of San Francisco, San Francisco

Karina Xavier
Massachusetts Institute of Technology (MIT), USA

May Hongmei Gao
Kennesaw State University, USA

Marc Fetscherin
Rollins College, USA

Liu Chen
Beijing Foreign Studies University, China

Mabel Miao
Center for China and Globalization, China

Ruth Wolf
University Walla, Israel

Jie Hao
University of Sydney, Australia

Pei-Shan Kao Andrea
University of Essex, United Kingdom

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Ilie Pintea
Spiru Haret University, Romania

Mahdi Moharrampour
Islamic Azad University buinzahra
Branch, Qazvin, Iran

Titus Pop
PhD, Partium Christian University,
Oradea,
Romania

J. K. VIJAYAKUMAR
King Abdullah University of Science &
Technology,Saudi Arabia.

George - Calin SERITAN
Postdoctoral Researcher
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences
Al. I. Cuza University, Iasi

REZA KAFIPOUR
Shiraz University of Medical Sciences
Shiraz, Iran

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University,
Solapur

Nimita Khanna
Director, Isara Institute of Management, New Delhi

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur

P. Malyadri
Government Degree College, Tandur, A.P.

S. D. Sindkhedkar
PSGVP Mandal's Arts, Science and
Commerce College, Shahada [M.S.]

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

C. D. Balaji
Panimalar Engineering College, Chennai

Bhavana vivek patole
PhD, Elphinstone college mumbai-32

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play (Trust),Meerut (U.P.)

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance
Education Center, Navi Mumbai

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

Jayashree Patil-Dake
MBA Department of Badruka College
Commerce and Arts Post Graduate Centre
(BCCAPGC),Kachiguda, Hyderabad

Maj. Dr. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

AR. SARAVANAKUMARALAGAPPA
UNIVERSITY, KARAIKUDI,TN

V.MAHALAKSHMI
Dean, Panimalar Engineering College

S.KANNAN
Ph.D , Annamalai University

Kanwar Dinesh Singh
Dept.English, Government Postgraduate
College , solan

More.........

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.ror.isrj.org

Review Of Research
ISSN 2249-894X

Impact Factor : 3.1402(UIF)
Volume - 5 | Issue - 1 | Oct - 2015

'राष्ट्रीय कृषी विमा योजना एक अभ्यास'

Kkus'oj ,- [k"t
l'k"/kd fo|kFkÊ]M,-ck-vk-e-fo- vkjxkcn .

Co - Author Details :

बी.आर. गायकवाड
मत्स्योदरी कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय जालना.

सारांश

भारतात पंचवार्षिक योजनेच्या अमंलबजावणी पासून कृषी क्षेत्रावर विशेष भर देण्यात आला आहे. सिंचन, तंत्रज्ञान, सुधारीत व आधुनिक कृषी पद्धतीचा वापर यामध्ये देखील सुधारणा करण्यात आल्या आहेत. तसेच देशातील हरित क्रांतीच्या काळात कृषी पत आणि अनुदाने या सुधारणा करुन ही भारतीय कृषीमध्ये विविध धोके व अनिश्चितता मोठ्या प्रमाणात अस्तित्वात आहे. कृषी व्यापारीकरणाची वाढ आणि उपभोक्त्याची कृषी उत्पादनास वाढलेली मागणी पूर्ण करण्यासाठी कृषी उत्पादनात वाढ व्हावी; यासाठी कृषी क्षेत्रात धोक्याचा अभाव असणारी यंत्रणा उपलब्ध असावी. म्हणून कृषी विमा हा महत्त्वाचा आहे. त्याच्या साहय्याने नैसर्गिक व मानवनिर्मित घटनामुळे कृषीत उद्‌भवणारे धोके प्रभावीपणे घालवू शकतो.

प्रस्तावना

शेती हा भारतीय अर्थव्यस्थेचा मूलाधार आहे. शतकानुशतके शेती हाच मानवी समूहाचा, संस्कृतीचा अत्यंत पुरातन व मूलभूत व्यवसाय राहिलेला आहे. या व्यवसायाभोवती राष्ट्राची केवळ अर्थव्यवस्थाच वा उपजीविकाच गुंफलेल्या होत्या असे नाही, तर मानवाची जीवनपद्धती, संस्कृती व सांस्कृतिक कार्य हे सर्व शेतीवरच अवलंबून होते. विल्सन, बार्कर, बारसोडी यांच्या मते, ''कृषी हे अर्थव्यवस्थेतील मूलभूत क्षेत्र होय.''[1] कृषी क्षेत्राच्या मदतीशिवाय अनेक उद्योगांची प्रगती करणे शक्य नाही. प्रा. रोस्टोव्ह यांच्या मते, ''कृषी औद्योगिक विकासाची आधारशिला आहे, कृषी उत्पादन औद्यागिकीकरणासाठी मूलभूत कार्यशील भांडवल आहे.''[2]

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. देशात नियोजनाची अंमलबजावणी सुरु होऊन सहा दशकाचा दीर्घ कालावधी उलटला असला तरीही भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषी क्षेत्राचे स्थान कायम, महत्त्वपूर्ण आहे. 2011—12 मध्ये देशातील एकूण कार्यशील लोकसंख्येच्या 52 टक्के श्रमशक्ती शेती क्षेत्रात गुंतलेली आहे. याशिवाय शेती व शेती संबंधीत व्यवसायाचा राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाटा 13.9 टक्के इतका आहे. हा राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाटा सातत्याने घटत असला तरीही आज कृषी हाच अर्थव्यवस्थेचा महत्त्वपूर्ण घटक आहे.

कृषी क्षेत्र व अनिश्चितता :

भारतातील बहुतांश शेती ही पर्जन्याश्रयी आहे. कृषी उत्पादनावर तापमान, पाऊस, धुळ, पूर, उष्णता इ. नैसर्गिक घटकांचा प्रभाव पडत असतो. म्हणून शेतीत मोठ्या प्रमाणावर धोका व अनिश्चितता आढळते. पिकांवर पडणारे रोग, शेतीमालाच्या अल्प किंमती, सरकारची बदलती धोरणे, उत्पादन प्रमाणातील बदल, नवीन तंत्र व उत्पादन पद्धतीचा अवलंब, जमीनदार, बँकाची कार्यपद्धती, शेतमजुरावरील अवलंबित्व आणि शेतकऱ्यांचे अपघात यामुळे शेतीत अनिश्चितता निर्माण होतात. भविष्यातील अनिश्चितता पत्करुन उत्पादन काढणे कठीण असते. मात्र विमा काढणे, विविध उत्पादन काढणे, उत्पादन करार, लवचिकता व रोखता कायम ठेवणे या मार्गाने शेतीतील अनिश्चितता कमी केल्या जाऊ शकतात.

अनिश्चितता व धोके याचा सामना करण्यासाठी संरक्षणाची गरज असते. या उद्देशाने निर्माण करण्यात आलेल्या संरक्षण व्यवस्थेला 'विमा' या नावाने संबोधले जाते. शेती उत्पादन पूर, अवर्षण, पीकावरील रोग, भूस्खलन, वादळ आणि आग यासारख्या कारणांमुळे

प्रभावित होते. म्हणून शेतकऱ्यांना सुरक्षितता देण्याच्या उद्देशाने 'पीक विमा' संकल्पना उदयास आली. भारतात 20 व्या शतकाच्या वळणावर पीक विमा संकल्पना शेतीतील धोक्याचे व्यवस्थापन करण्याच्या उद्देशाने सुरु करण्यात आली. शेती उत्पादनावरील नैसर्गिक संकटाचा धोका कमी करण्यासाठी एक नियोजित तंत्र म्हणून पीक विम्याकडे पाहिले जाते. चौथ्या पंचवार्षिक योजना अहवालानुसार 'नैसर्गिक आपत्तीमुळे येणारी विपन्नावस्था दूर करण्याचा एक महत्त्वाचा मार्ग म्हणजे पीक विमा हाच आहे.'

भारतातील पीक विमा योजनेचा इतिहास :

स्वातंत्र्यपूर्व काळात 1915 मध्ये म्हैसूर राज्याचे श्री. जे. एस. चक्रवर्ती यांनी शेतकऱ्यासाठी विमा योजना ही अतिवृष्टी व कोरडा दुष्काळ यामध्ये झालेल्या नुकसानीची नुकसान भरपाई करण्यासाठी सुचविली होती. ही योजना मद्रास, देवास आणि बडोदा या राज्यात लागू केली होती. मात्र या पीक विमा योजनेस अगदी कमी प्रमाणात यश मिळाले आहे.[3]

स्वातंत्र्योत्तर काळात नवनवीन कृषी तंत्रज्ञानाचा वापर करुन शेती उत्पादन वाढवण्यावर भर देण्यात आला. म्हणून देशात 1960–65 या कालखंडात हरितक्रांती सुरु झाली. शेतीतील धोके कमी करण्यासाठी 1965 या वर्षी पीक विमा विधेयक संसदेत मंजूर झाले.

कृषी विमा प्रथमतः 1972–73 मध्ये प्रथम वैयक्तिक दृष्टीकोन योजना या नावाने H-4 कापूस या पिकासाठी ही योजना सुरु केली. यात नंतर भुईमूग, गहू आणि बटाटा पिकांचा सामावेश करण्यात आला. 1978–79 पर्यंत जमा केलेला 4.54 लाख विमा हप्त्याच्या साठी 37.88 लाख रु. नुकसान भरपाई देण्यात आली. या योजनेच्या अनुभवामुळे GIC ने 1979 मध्ये प्रयोगिक पीक विमा योजना (PCIS) 'क्षेत्रीय दृष्टीकोन' या आधाराने सुरु करण्यात आली. पीक उत्पन्न हे उबंरठा पातळीच्या कमी असतांना विमा संरक्षण दिले जाते. या योजनेद्वारे तृणधान्ये, बाजरी, तेलबिया, कापूस, बटाटे आणि वाटाणा इ. पिकांना विमा संरक्षण देण्यात आले. ही योजना संस्थात्मक कर्ज घेणाऱ्या कर्जदार शेतकऱ्यासाठी ऐच्छिक स्वरुपाची होती. 1984–85 पर्यंत या योजनेचा 6.22 लाख शेतकऱ्यांनी विमा संरक्षण घेतले. मात्र विविध दोषांमुळे ही योजना 1984–85 मध्ये बंद करण्यात आली. केंद्र सरकारने 1985–86 या वर्षी सर्वंकष पीक विमा योजना (CCIS) स्विकारली. या योजनेचे मुख्य आकर्षण म्हणजे ही योजना संस्थात्मक कर्ज घेणाऱ्या कर्जदारांना सक्तीची करण्यात आली. या योजनेची अंमलबजावणी खरीप 1999 पर्यंत झाली असून या योजनेअंतर्गत 763 लाख शेतकऱ्यांनी विमा संरक्षण प्राप्त केले. यांनी 404 कोटी रु. विमा हप्ता भरुन 2303 कोटी रु. नुकसान भरपाई प्राप्त केली. (एस.एस. राजू 2009) या योजनेत 15 घटक राज्य व 2 केंद्रशासित प्रदेश सहभागी झाले होते. PCIS व CCIS या दोन्ही योजनेत वित्तीय संस्थाकडून संबंधीत हंगामात पीक कर्ज घेतलेल्या शेतकऱ्यांनाच विमा संरक्षण दिले जात असे. तसेच विशिष्ट राज्यात नुकसान भरपाईवर खर्च करतांना विषमता, सर्व शेतकरी व प्रदेशासाठी एकच विमादर, मोजक्या पिकांसाठी संरक्षण, नुकसान भरपाईस लागणारा विलंब, क्षेत्रीय इ. दोष दिसून आले. (जैन 2004)

राष्ट्रीय कृषी विमा योजना :

सर्वंकष पीक विमा योजनेनंतर देशात 1999–2000 च्या रबी हंगामापासून राष्ट्रीय कृषी विमा योजना सुरु करण्यात आली. देशातील 25 घटकराज्य व 2 केंद्रशासित प्रदेशात या योजनेचा स्विकार करण्यात आला. या योजनेची अंमलबजावणी सुरुवातीला जनरल इन्सुरन्स कंपनीच्या माध्यमातून करण्यात आली; नंतर 2002–03 मध्ये ॲग्रीकल्चर इन्शुरन्स कंपनी ऑफ इंडिया लि. ची स्थापना करण्यात आली.या कंपनीच्या माध्यमातून कर्जदार, बिगर कर्जदार, भाडेपट्टीवर शेती करणारे शेतकरी इत्यांदीना खरीप व रबी (तृणधान्ये, कडधान्ये, गळीत धान्य, व्यापारी पिके, फळबाग पिके) पिकांसाठी विमा हप्ता घेऊन कृषी क्षेत्राला विमा संरक्षण दिल्या जाते.

रा.कृ.वि.यो. ची उद्दिष्ट्ये :

1.नैसर्गिक आपत्ती, कीड व रोगांचा मोठ्या प्रमाणावर प्रादुर्भाव होवून अधिसूचित पिकांचे नुकसान झाल्यास शेतकऱ्यांना विम्याचे संरक्षण व आर्थिक मदत देणे.
2.शेतकऱ्यांना प्रगतीकारक शेतीचा वापर, उच्च किंमतीच्या निविष्टा व आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात प्रोत्साहित करणे.
3.आपत्तीच्या वर्षी शेतकऱ्यांना शेती उत्पन्नात स्थैर्य देण्यात मदत करणे.

या योजनेची इतर काही वैशिष्ट्ये आहेत. या योजनेत कर्जदार शेतकऱ्यांना सहभाग करुन घेणे अनिवार्य आहे तर बिगर कर्जदार शेतकऱ्यांना सहभाग ऐच्छिक स्वरुपाचा आहे. विमा संरक्षित रक्कमेची व्याप्ती वाढवून त्याची सांगड सरासरी उत्पन्न व किमान आधारभूत किंमतीशी घालण्यात आली. शेतकऱ्यांना सर्वसाधारण जादा पीक संरक्षित रक्कम सरासरी उत्पन्नाच्या 150 टक्के विमा संरक्षण उपलब्ध आहे. विविध पिकांचे राजस्व मंडळनिहाय उंबरठा उत्पन्न त्या पिकांचे मागील 3 ते 5 वर्षाचे सरासरी उत्पन्न आणि त्या पिकांचा जोखीमस्तर विचारात घेवून निश्चित करण्यात येते. प्रत्येक पिकांसाठी वेगवेगळा विमाहप्ता ठरविण्यात आलेला असून अल्प व अत्यल्प भूधारकांसाठी पीक विमा रक्कमेत 10 टक्के अनुदान आहे. खातेदाराच्या व्यतिरिक्त कुळासाठी सुद्धा ही योजना खुली ठेवण्यात आली आहे.

या योजनेत वादळ, गारपीट, अतिवृष्टी, पूर, भूस्खलन, नैसर्गिक वणवा, कीड व रोग प्रादुर्भाव इ. नैसर्गिक आपत्तीमध्ये झालेले नुकसान भरपाई करुन देण्याची हमी दिलेली आहे. नुकसान भरपाई पुढील सुत्राने काढली जाते. नुकसान भरपाई = (उंबरठा उत्पन्न – सरासरी उत्पन्न) ÷ उंबरठा उत्पन्न X विमा संरक्षित रक्कम.

राष्ट्रीय कृषी विमा योजनेची प्रगती :

या योजनेच्या माध्यमातून रब्बी व खरीप अशा दोन हंगामात विमा सरंक्षण दिले जाते. रब्बी हंगाम 1990–2000 ते 2011–2012 या कालावधती 2003–04 मध्ये विमा योजनेचा सर्वात जास्त लाभ झाल्याचे दिसून येते. यावर्षी लाभार्थी प्रतिशत 47.46 टक्के असून हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई सर्वाधिक 7.76 पट असल्याचे स्पष्ट होते. याच कालावधीत सर्वात कमी लाभ 1999–2000 च्या रब्बी

हंगामात झाला असून यामध्ये लाभार्थी प्रतिशत प्रमाण 9.98 टक्के तर हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई 1.42 पट असल्याचे दिसून येते. या कालावधीत एकूण लाभार्थी शेतकरी सहभागी शेतकऱ्याच्या तुलनेत 27.87 टक्के इतके आहे. तर हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई 3.32 पट असल्याचे दिसून आले. याचप्रमाणे खरीप हंगामामध्ये 2001–02 मध्ये सर्वाधिक 43.99 टक्के असून हप्त्याच्या प्रमाणात मिळालेली नुकसान भरपाई 5.61 पट असल्याचे दिसून येते. तसेच सर्वात कमी लाभार्थी शेतकरी 2006–07 च्या खरीप हंगामात 11.88 टक्के असून हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई 1.75 पट आहे. या कालावधीत खरीप हंगामात एकूण सहभागी शेतकऱ्याच्या तुलनेत लाभार्थी शेतकरी 17.83 टक्के इतके असून हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई 3.18 पट एवढी आहे.

देशात 1999–00 ते 2011–12 या कालावधीत दोन्ही हंगामात एकूण सहभागी शेतकऱ्याच्या तुलनेत लाभार्थी शेतकरी 26.45 टक्के असून हप्त्याच्या प्रमाणात दिलेली नुकसान भरपाई 3.32 पट एवढी असल्याचे दिसून आले.

निष्कर्ष व उपाय योजना :

शेती उत्पादनातील अस्थैर्य कमी करण्यात राष्ट्रीय कृषी विमा योजनेची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. मात्र 1999–2000 ते 2011–2012 या कालावधीत योजनेत सहभागी शेतकऱ्यांची संख्या वाढत असून त्यामुळे संरक्षित पीक विमा क्षेत्र वाढत असून संरक्षित पीक विम्याची रक्कम देखील वाढत आहे; परंतु प्रत्यक्षात लाभार्थी संख्या व त्यांना मिळणारी नुकसान भरपाई फारच कमी आहे. नैसर्गिक आपत्ती पासून झालेले नुकसान व भरपाई ऐवजी सामुदायिक नुकसान भरपाई देण्यात येत असल्याने मोठ्या प्रमाणावर नुकसान झालेल्या शेतकऱ्यावर अन्याय होतो. योजनेतील हे दोष कमी करण्यासाठी काही उपाययोजना करणे आवश्यक आहे. यामध्ये हवामानावर आधारित विमा योजना राबवावी, शेतीतील सर्व पिकांसाठी योजना लागू करुन पिकांचा जोखीम स्तर 100 टक्के करावा. तसेच कापणी प्रयोग जास्तीत जास्त अचूक व्हावेत, त्यासाठी कापणी प्रयोग विमा महामंडळाने स्वतः करावेत. नुकसान भरपाई शेतमालाच्या उत्पादन खर्चानुसार द्यावी. उंबरठा उत्पादन आणि पिकांवर आधारित आणेवारीचे शासनाने ठरविलेले निकष वास्तव व शेतकरीभिमुख असावेत. यामुळे देशातील कृषी क्षेत्रात निर्माण होईल.

संदर्भ सूची

1.विजय कविमंडन (1996), कृषी अर्थशास्त्र, श्री मंगेश प्रकाशन, नागपूर.
2.जे.पी. मिश्र (2004), कृषी अर्थशास्त्र, साहित्य भवन पब्लिकेशन, आग्रा.
3.गंगाधर वि. कायंदे (2004), कृषी अर्थशास्त्र, चैतन्य पब्लिकेशन, नाशिक.
4.जैन आर (2004), चॅलिनजेस इन इमप्लिमेंटींग ॲग्रीकल्चरल इनशॉरन्स ॲण्ड रि–इनशॉरन्स इन डिव्हेलपिंग कन्ट्रिझ, द जरनल.
5.एस.एस. राजू, रमेश चंद (2009), ॲग्रीकल्चरल रिस्क ॲण्ड इनसशॉरन्स इन इंडिया, ॲकॅडमीक फाऊंडेशन, न्यू दिल्ली.
6.रिपोर्ट ऑफ द कमिटी टू रिव्हू द इम्पीमेंटशेन्स ऑफ क्रॉप इनशॉरन्स स्कीम्स इन इंडिया, मिनीस्ट्री ऑफ ॲग्रीकल्चर, गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया (2014).

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- Directory Of Research Journal Indexing
- International Scientific Journal Consortium Scientific
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- DOAJ
- EBSCO
- Crossref DOI
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Review Of Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.ror.isrj.org